

Поема долин

Михайло Яцків

Напереді їхав дідуган на сивім коні, попри нього йшов малий біловолосий внук, далі два чорновусі сини на карих. Виїхали досвіта з храму, тепер дрімали, то роззиралися. Коні ступали нога за ногою, так що хлопчина без труду рівнявся з ними. Поламана крем'яниста доріжка вилася між берегами, ярами й корчами. Їздці подрімалися на добре, тільки хлопчина ставав не свій. Оглядався шохвилі, боявся пристанути й боявся йти напереді.

Йому мигнула гадка, що як лишиться, то заблудить у вертепах навіки, а знов за ним страхав його дідів кінь. Дід похилився так, що волосся спливало з кінською гривовою в одну білину. За ним їхали стрики[1] поруч себе і мали також зажмурені очі. Та не в тім увесь неспокій хлопця, що всі три спали й забули за нього. Страх летів вітром від дідового коня. Дідів кінь дихав полум'ям на плечі дівка і не давав йому лишитися, ні йти збоку, ні втечи наперед. Хлопчина обернув лице поза себе і дивився йдучи. Кінь сопів і стогнав біснувато, як би гору двигав, при тім його очі не дивилися на боки, як у стрикових коней, але вперлися дико перед себе, як би оглядали пекло під землею. Їздці хропіли...

Були серед чорного яру, як дідів кінь форкнув, дубнув і станув, а за ним оба тамті.

Дідуган протер очі і стрепенувся, оба сини прокинулися також і гляділи в той бік за старим.

Край яру стояли три понурі скелі, наче різьблені постаті, але такі, що про них не пишуть, ні словом не згадують.

Минула хвиля диву — дід зняв капелюх, замахнув ним знак у повітрі і крикнув не своїм голосом:

— Вйю, сивий, в божу путь!

Всі три і хлопчина рушили далі. Як були вже далеко, старий порівнявся з обома синами і сказав потайно:

— Ще далеко, геть перед тим, мав я на гадці об'їхати той дідьчий яр та й забув.

Старший син:

— І десь таке виросте з каменя, що гріхи неспасенні! Як би долотом викував!

— Ой, викував би, — перебив молодший, — руки би відпали, заки би взявся до такої роботи. Г-у, але мороз проходить!

— Се, видите, — мовив дід, — чим більше покаяння, чим більший гріх, тим менше про нього слів, а зате кождий чоловік на свій лад видить у тім інакшу правду... Але є такі, що любуються в чорній силі.

Тут дідуган поправився живо в сідлі, в пім збудилася нараз юність, велика гадка торкнула ясним крилом його душу. Усміхнений, вдивився перед себе і мовив слово за словом докладно, так як ішла його думка.

— А ви гадаєте, що ціле життя людське, взяти його так, як воно є, — краще і ліпше

від тих скель он там!? Ге-ге-ге! Тим воно й ліпше, що його не видно, що не дотулишся його пальцем і не привидиться тобі як леда мара. Бо якби його цілого міг чоловік викувати в камені, якби воно ціле нараз привиділося в усій силі і правді, то не треба би грому ні пекла.

Замовкли, не дрімали вже, і хлопчина відітхнув.

З'їздили з гори.

Низом розбіглися звори і верховини громадами могил і курганів далеко та широко, обнімали велике плесо, морщилися в далекій синяві, як хвилі моря, і зливалися вкінці з краєм неба. З плеса виходили тіні, тягнули волосся по зачарованим звичаді, линули в розпуці понад темний лісовий чертіж і ховалися в розтоках і провалах. На цілій широчезній, самотній низині стелився смуток долин, могили і кургани — ті груди долин — віддихали проміннями могутчо, аж сталеві блиски іскрилися та грали, як збруя на сплячих лицарях.

Дід спер долоні на колінах, понурив голову і задивився на світ перед собою.

— Де тут мій гріб, де тут мій гріб? — питав себе в дусі.

Орлиним оком зазирив маленький горбок, що чорнівся в долині, як зерно.

— Скільки вистане на сховок для одного. Але більше світа міститься в оці, ніж Асафатова долина, а ще більше в душі, ніж заздрить[2] око. Отут мене поховують, чи онтам — всьо одно — я все буду в сій цілій долині.

Нестримана сила шаленого геройства запалала в його грудях. Став реготатися, хлипати і розмахувати руками. Не їздив, а злітав білим птахом у безмірний низ, а він поривав його таємними чарами, як глибінь моря. Обернувся і кликнув до синів:

— Дивіть там! Чи знаєте ту казку, що починається так: "На краю світа, там, де небо сходиться з землею, живуть люди, що не знають ненависті, ні війни, ні горя, ні— ніякого гріху!?"

Сини видивилися на нього, він зареготався.

— Бачите, ви молоді, та не знаєте, а я старий, та тямлю, хоч зроду не чув навіть про сю казку!

Тут скочив він дзиг'юю з коня, підбіг на край облазу, вихопив пістоль з-за череса і показав на ялицю, що росла подалік.

— Смотріть, чи їв я даром хліб цілий свій вік!?

Гуркнув вистріл — на ялиці задерлася кора.

— Ану — ще раз! — крикнув він, вихопив пістоля у старшого сина і відбіг ще далі.

Гукнув стріл — куля влучила в те само місце.

— Ба, ще раз! — сказав молодший син і подав своє оружжя.

Гимнув стріл і трафив у саму ціль. Сини повели головами.

Старий дав поводець коня внукові.

— А ще би мені збігти з отсеї стіни, як ген-то давно, за молодих літ!

Сини кинулися до него.

— Що вам, тату!?! Лихий вас опутав, чи яке диво! Таж в'язи собі покрутите! Злетите, та лиш голова в кадовб заб'ється, що не видобути її відтак!

Заки зіскочили з коней, старий поштигулькав стрімкою стіною, а долом вертеп, аж світ в очах крутиться, але у п'ятах постиває. Оніміли, та лиш заломили руки.

Старий похитувався наперед, здавалося, ось-ось злетить стрімголов, але поскакав далі, аж опинився на доріжці і махнув рукою до синів. Виглядав звідти, як муравель. Сипи здвигнули плечима, але не важилися й кроком стати на стіну. Посідали на коні і з'їздили бічною повороткою. По часі добилися до старого, він сів на копя й їхали далі разом. Зиркали на батька і заходили в думки.

За облазом показалося село в долині. Погода стала свіжа й ясна, аж за очі ловила.

Дідуган зліз з коня, подумав і велів обом синам зсісти. Станули поруч нього, а він мовив, вказуючи рукою:

— Он від того плаю аж до лісу, се буде твоє, Федоре, а се, від межі до виру, — твоє, Юро...

— Я, тату, маю своєї землі досить, — сказав старший, — тому відступаю Юрі.

— А я, — переймив Юра, — також маю досить, дітей у мене ніяких, тому відступлю синові нашого наймолодшого небіжчика брата, рахувати, сироті отсему.

— Про мене, нехай і так; обі пайки прийдуть на внуку мого отсего біловолосого. Я сам мав те на гадці, але не смів так сказати, бо не знав, що у вас на гадці, та й не хотів приводити незгоди межі вас. Коли ж бог натхнув вас на таку гадку, яку я мав, коли любитеся та й маєте сумління на отсего бідного сироту, то будьте благословенні, як житній колос, щирі та здорові, як керниця, веселі, як весна, багаті, як земля.

Цілували його руки, а він їх голови. І біловолосого внуку поцілував і посадив на свого коня.

Тепер ти їдитимеш на нім, се твій кінь.

В серцях синів збудилося прочуття. Оба пригризли уста, аби не заплакати вголос. Хлопчина глядів на них святим смутком.

Старий задивився перед себе і шепотів уривано:

— Пересуятив[3] я тут цілий свій вік і все в самоті та задумі чув, як з он тих могил і долин дивляться на мене очі мого неня, і мами, й дідів... Ті очі все пильнували мене, як очі добрих богів, промовляли до мене і вели на ясну дорогу... Чи по моїй смерті і ви вчуєте, як я буду дивитися на вас — стережи?

Склонився на землю і співав зламаним голосом.

— Гей-гей — то-то ще раз судний день. Дзвони залунають — кров ріками — білі сорочки як би калиною — чорні димове сонце вкриють — ох, матінко, — танець судний...

1905

[1] Дядько.

[2] Охопить.

[3] Клопотатися.

Джерело: Яцків М. Ю. Новели. — Львів: Каменярь, 1985.